

**Kardos Albert**  
(1861–1945)<sup>1</sup>

Senki nem vonhatja kétségbe, hogy az iskolai nevelésben és oktatásban milyen nagy szerep jut a tanár egyéniségének. Debrecenben kiváló pedagógusok egész sora tevékenykedett, akiknek ismereteit a Református Kollégiumban folytatott tanulmányaik, s ottani tanáraik alapozták meg. Innen indult a kiemelkedő pedagógus, Kardos Albert – akiről a vidék legnagyobb iskolavárosában utcát és iskolát neveztek el – pályája is.

Szabó Magda Kossuth-díjas író, Debrecen díszpolgára, 2003-ban a debreceni Zsidó Hitközség dísztermében így emlékezett a Debrecenben megtartott Dr. Kardos Albert Nemzetközi Vers- és Prózamondó Versenyen, amelynek haláláig örökös díszelnöke volt: „1944. május 3-án láttam őt utoljára (akkor már kitagadottja volt Magyarországnak). Kezében mappával. Levelet vitt a múzeumba, Lukács Lászlónak, amelyben kérte letétbe helyezni Ady két levelét. Vajon hányan tudják még Debrecenben, hogy ki volt, becsületes szíve felett a sárga csillaggal. Fehér, szelíd, a botos és kalapos Aranyéhoz hasonló arcán zavar ömlött el, ahogy megismert, megtorpant, félreállt, időt akarva hagyni nekem, míg eldöntöm, meg akarom-e ismerni vagy sem. Mikor odaléptem hozzá, megálltam előtte, és szó nélkül csak elbögtem magam. Itt csóválta meg válasz helyett némán a fejét. Hiába szedtem össze nagyapám, Ágyai Szabó Albert református esperes okmányait a piros arcú, fehér bajuszú Kardos Albert számára, már késő volt.”

Kardos Albert élete, munkássága, tanítási módszere, emberi magatartása olyan értékeket rejtett, amelyek ma is hasznosak. A rá vonatkozó forrásmunkákat nem könnyű összeszedni, de hála a Debreceni Egyetem és a Református Kollégium könyvtárának, a debreceni zsidó közösségnek, valamint mindazoknak, akik a megmaradt dokumentumokat féltve őrzik, a kutatás mégis eredménnyel járhat.

Kardos Albert 1861. december 26-án született Récekeresztúron, Szolnok-Doboka megyében, Katz Albert néven, családjá hatodik gyermekeként. Atyja, Katz Sámuel elszegényedett gazdálkodó, Wesselényi Miklós egykori zsidó bérlőjének, Katz Izraelnek a fia. Anyja Benedikt (Beneth) Johanna, Benedikt Ézsaiás nagykállói rabbi leánya, a csurgói születésű Benedikt Mordecháj nikolsburgi rabbi unokája. Ő maga hat éves koráig kevés magyar szót hallott a román nyelvű falucskában. A család 1867-ben Debrecenbe, majd Hajdúszoboszlóra költözött, ahol a gyermekek teljesen megmagyarosodtak. A fiú

---

1 A közlemény – amely egy, eredetileg Kardos Albert születésének 150. évfordulójára készült hosszabb tanulmány erősen rövidített változata –, Halmos-Harcsa Editnek a Debreceni Egyetem pedagógia szakán benyújtott diplomamunkájához gyűjtött, a debreceni Kardosokra – Dr. Kardos Samu, Dr. Kardos Albert, Dr. Kardos Pál, Dr. Kardos László – vonatkozó anyagon alapul. Folyóiratunk jelenlegi helyzete nem engedi meg, hogy terjedelmesebb közleményeket fogadjunk be, a szerző jóváhagyásával lerövidített változat közzését azonban készséggel vállaltuk.

Hajdúszoboszlón református elemi iskolába járt, ahol az I–II. osztályban csak egy tanár tanított (Szathmáry György lelkész), egy teremben és minden tárgyat. Innen algimnáziumba – partikulába – került, majd harmadik osztálytól kezdve a Debreceni Református Kollégium diákja lett. Abban a gimnáziumban tanult, amelynek folyosóján Csokonai, Kölcsey, Arany járt, s ahol pár évtizeddel azelőtt Kossuthék országgyűléseztek. A kiváló képességű fiú számára meghatározó volt az iskola ószövetségi vallásossága, az a kálvinista liberalizmus, amely Debrecen vallási és egyházi vezetőiben 1919 után sem sietett nyakat görbíteni a „fajvédő” fehérterrorra. Később, talán ezért, férfifővel is úgy járt vissza a kollégiumba, mintha hazatérne. A debreceni kollégium szellemét teljes lélekkel lélegezte magába, s bár a zsidó valláshoz mindhalálig ragaszkodott, egyik leghívebb tagja lett a Református Kollégiumnak.

A Debreceni Református Kollégiumban, amelynek 1874–1880 között volt gimnáziumi tanulója, kiváló tanárok oktatták. Közülük Géresi Kálmán (1841–1921) egyéniségéhez állott a legközelebb, de ez a közelség nem tanulmányai alatt, hanem később, az irodalmi élet és a középiskolai tanügy területein bontakozott ki, ahol a sors különös kegyéből Géresi, egyrészt mint a Csokonai-kör elnöke, másrészt, mint a debreceni tankerület főigazgatója lett Kardos Albert főnöke.

1880-ban Budapestre kerül, ahol tanári oklevelet szerez. Megélhetését nagyrészt magántanítással fedezi, egyetemi évei alatt cseréli fel a Katz nevet a Kardos névre. A diploma megszerzése után nehezen tud elhelyezkedni, hiszen épp abban az évben morajlott fel a gyűlölet a tiszaezlári vérvád miatt. A reformáció korából merített témával – „A XVI. századi magyar líra költészete” című értekezésével – szerez doktori képesítést, amit a Pszichológiai Közlöny 1883. évi évfolyama közöl. Kezdetől fogva vonzza a nyelvészet is. Amikor a nyarat göcseji rokonoknál tölti, feldolgozza az ottani nyelvjárást, amelyért akadémiai díjat kap. E munkáját a Magyar Nyelvőr 1884–1885. évi évfolyama közli.

1887-ben a Csongrád megyei Szentesen, a város gimnáziumában kap tanári állást. Itt döbben rá arra, hogy milyen elhanyagolt a magyar művelődés állapota. A 120 ezer lakosú Csanád megyének nincs középiskolája, a 220 ezer lakosú Szabolcsnak is csak kettő, amelyből az egyik megszűnőben. Brassó megyében, ahol a lélekszám alig 90 ezer, hat is van. A 30 ezer lakosú Makón nincs középiskola, az 1500 főnyi Podolinban van.

Szentes meghatározó életében. A szentesi gimnázium tanáráként írja meg „Középiskoláink és a Magyar Alföld” című munkáját, amelyet Szentesen nyomtatott ki 1890-ben. Előzménye, hogy az 1887. évi közoktatási költségvetés tárgyalása alkalmával Kiss Albert országgyűlési képviselő panaszt emelt a közoktatási kormányzat ellen, amiért az az alföldi kis gimnáziumok megszüntetésére törekszik, és mert a középiskolák elhelyezésekor a magyar vidéket rendszeresen elhanyagolja a vegyes ajkú megyék és városok kedvéért. A panasz, amelybe nem csekély vád is vegyült, elhangzott anélkül, hogy akár a miniszter, akár a képviselők, akár a tanügy férfiai nagyobb figyelemre méltatták volna. Kardos Albertben azonban mégis visszhangot keltett, hiszen ő is egy alföldi kis gimnáziumban – a hajdúszoboszlóiiban – kezdte középiskolai tanulmányait, és még a felszólalás előtt maga is foglalkozott a Debrecen körüli csonka gimnáziumok kérdésével. A sorstól osztályrészüil jutott neki, hogy tanári hivatását kezdetben szintén egy ilyen alföldi csonka gimnáziumban, Szentesen teljesítse. Ez arra a meggyőződésre jutatta, hogy Kiss Albert felszólalása mindenképpen több figyelmet, sőt komoly megfontolást igényelt volna.

1891-ben jelenik meg „A Magyar Alföld a közművelődésért” c. dolgozata Budapesten. Vélekedése szerint „A magyar alföld legtöbb városában, mint a félig civilizált népek között, a műveltségnek nem annyira nemes gyümölcsei, mint inkább korcstermékei érlelődtek meg. Fölburjánzott a szenny-sajtó, melynek vadságáról és az erkölcsöket elvadító hatásáról csak akkor szerez némi fogalmat a főváros és a nagyvilág, mikor egy-egy sárban és piszokban többször meghurcolt úri ember elég könnyelmű és könnyen hívő, a sajtóbírósnál akar keresni és találni oltalmat.” Az elmaradottságra az orvosság az iskolák szaporítása. „Mindenek előtt nagy változás menne végbe az iskolát környező lakosságnak, annak a jó magyar paraszt népnek a felfogásában, melynek megvan a magyar mágnással közös azon hibája, hogy szuverén kicsinyléssel viseltetik minden iskola és minden, az esze után élő, kívált a tanítás mesterségét űző tanult ember iránt. Érdeklődnék a tanintézet és a tanárok iránt, megbecsülné őket és munkájukat, sőt ha a kormány részéről áldozatkészséget látna, maga is hamarabb megemlékezne, ha máskor nem, végrendeletében az iskoláról vagy legalább a szegény tanulókról.” Meg van ugyanis győződve, hogy ha a középiskolák nélkül szűkölködő városok közül például Makóhoz vagy Orosházához a kormány egy leiratot intézne, melyben atyai jóindulattal figyelmeztetné őket kulturális viszonyaik elhanyagolt voltára, akkor az nem találna süket fülekre. Sorolja is a példákat: „Soós Gábor hajdunánási ügyvéd, aki a debreceni és a nánási ev. ref. gimnázium javára 50–50 ezer forintos alapítványokat tett. Bartha János – csak félig iskolázott egyszerű szentesi polgár – vagyonának majdnem felét, körülbelül 70000 forintot végrendeletileg iskolai célokra hagyta, Nagy András János hódmezővásárhelyi paraszt, aki miután életében szülővárosának költséges ártézi kutat furatott, végrendeletében bőségesen megemlékezett felekezetének középiskolájáról és mindenemű kulturális intézményéről.”

De nemcsak a magyar nemzet sorsa érdekl, hanem a zsidóság is. 1892-ben írja meg tanulmányát „A magyar zsidóság nemzeti hivatása” címmel, amelyet Budapesten a Pallas Rt adott ki. A kor problémáját abban látja, hogy „E nemzedék tagjai polgári egyenlőségben növelkedve nem foghatják föl, hogy miért vannak kizárva a vallási egyenlőségből? E nemzedék tagjai az 1867/XVII. törvénycikkben a zsidók egyenjogúsítását olvasván, nem tudják elképzelni, miképen tarthatják ők magukat polgártársaikkal egyenjogúnak a felekezeti intézmények törvényes szervezete nélkül? E nemzedék tagjai igenis be tudják látni azt, hogy a félig való egyenjogúsítás majdnem egyenlő a semmilyen egyenjogúsítással, nagyon is érzik, hogy a többi bevett vallások között az ő türt felekezetük neve szégyenfoltot akar arcukra sütni, egyszersmind világosan fölismerik mindazon társadalmi, erkölcsi és kulturális bajokat, melyek a ferde helyzetből egyaránt háramlanak rájuk, a részre, és a nemzetre, mint egészre.”

Kiemeli, hogy „Magyarország története nem ismeri a zsidóüldözések azon véres jeleneteit, melyektől a külföldi, még a művelt nyugati népek élete is szennyes, gyülevész keresztetek nem próbálják ki karjuk erejét legelőször is jámbor zsidókon, rajongó flagellánsok sem a zsidók kiontott vérével igyekeznek az isten haragját kiengesztelni, kapzsi fejedelmek sem űzik minduntalan a határon kívül a zsidókat, hogy elkobzott jószágaikkal gazdagodjanak. Szóval a magyar nemzetnek, egy-két jelentéktelenebb esetet leszámítva, éppen nincs mit szégyelnie a zsidókról alkotott törvényeit és kívált a zsidók iránt tanúsított magatartását illetően, a zsidók pedig jól eső érzéssel tekinthetnek vissza e hazában töltött múltjukra, mert keresztény országban itt részesültek a legjobb bánásmódban.”

Amikor pedig „elkövetkezett a magyar történelemnek legragyogóbb éve, az 1848. év, és bár a zsidók nem foglaltattak azon milliók sorában, akiket az országgyűlés az alkotmány és jog sáncain belül befogadott, egy pillanatig sem haboztak, hogy vagyonukkal és vérükkel a megtámadott alkotmánynak, a fenyegetett hazának védelmére ne siessenek. Az első honvéd zsidó ifjú volt, de százakra és ezrekre megyen azon zsidók száma, akik mint honvédek és nemzetőrök végig küzdöttek a dicső szabadságharcot, és habár a dolog természeténél fogva előkelőbb katonai rangra alig jutott egy-kettő közülök, azoknak a névtelen hősöknek, azoknak a közkatonáknak az érdeméhez, akiket Petőfi tisztelve magasztal, ők is nagyban hozzájárultak.” Történeti áttekintését a következőkkel zárja: „Nemzetem, megbizonyítottam immár évek hosszú során, szóval és tettel, irántad való tántoríthatatlan hűségemet, hozzád való lángoló szerelmemet, fogadj be tehát teljesen egyenlő joggal fiaid közé, recipiáld vallásomat, hogy hűségemnek és szerelmemnek még fényesebb próbáit is letehessem.”

Szentesen ismerkedik meg a pusztaszeri Pallavicini birtokon bérlőként gazdálkodó Szobotka családdal, s 1890-ben nőül veszi Szobotka Paulát, majd – annak 1896-ban bekövetkezett korai halála után, 1897-ben – hűgát, Szobotka Malvint. A Szobotka család nem volt gazdag, de jómódú, a leányok nevelésére nagy gondot fordítottak. Így Paula is, Malvin is a magyar irodalmon kívül a németben és franciában is alapos tanítást kaptak, s mindkét nyelven jól beszéltek. Művészi ízlésre is nevelték őket, a női kézimunka minden ágában remekeltek. Szobotka Malvin ezen kívül valóságos szenvedéllyel gyűjtötte a régi porcelán és üvegtárgyakat. Így Kardos Albert otthona művészi szépségűvé, lassanként szinte múzeummá, de egyben könyvtárrá is vált.

Első házasságából két fia született: Lajos tanár és irodalomtörténet-író lett, aki 1919-ben, 28 éves korában hunyt el a harctéren szerzett betegségében. Ferenc fia építész, műegyetemi tanársegéd, statisztikai író, aki 52 éves korában, a deportálásban pusztult el. Második házasságából három gyermek született. Rózsa orvosnő lett, s 1942-ben, 39 éves korában halt meg. Mária tanárnő lett, s 1950-ben, 52 éves korában, hunyt el. Pál fia a háború után a Debreceni Egyetem professzoraként magyar irodalmat tanított.

Kardos Albert 1891-ben került Debrecenbe, ahol 1944-ig, a deportálásig élt. Ez nem kis idő: 53 év. 1891-ben a Debreceni Állami Reáliskola tanára lett, közben szervezője a zsidó fiú és leány elemi oktatásnak. 1911-ben – az országban egyedüli zsidóként – az akkor már Főreáliskola, a mai Fazekas Gimnázium igazgatói székébe került. Az első világháború alatt részt vett a „Katonaothon” szervezésében és fenntartásában. Kiemelt feladatának tekintette a harctérről hazakerült katonák lábadozásának segítését. 1919-ben a forradalmi események következtében rövid ideig el kellett hagynia állását. Utána azon fáradozott, hogy az ifjúságot és a tanári kart visszatartsa az ellenforradalmi bosszúállástól. Igazgatói állásától 1921-ben mondvacsinált fegyelmivel megfosztották, s 1922. szeptember 1-én nyugdíjazták.

Debrecenbe kerülésétől sokasodnak publikációi, közöttük „A magyar szépirodalom története a legrégebb időktől Kisfaludy Károlyig” című műve vagy a „Költészettörténeti bevezetés” Endrődi Sándor nagy terjedelmű antológiájában. Őt fejezettel szerepel a millenniumi díszműnek szánt, 1893–1895 között megjelent Beöthy–Badics-féle nagy, kétkötetes műben, amely a magyar irodalom történetét dolgozta fel. Horváth Cyrillel és Endrődi Sándorral közösen Párizsban franciául adja közre irodalomtörténetét. Szorgalmazza a zsidó gimnázium létrehozását, mert az 1920-as években a meglévő gimnáziumokból „helyszűke miatt” egyre több zsidó gyerek maradt ki.

Bekapcsolódott a Csokonai kör munkájába, s annak főtitkára lett. Szervezte a Csokonai és Bocskai emlékünnepeket és gyűjtötte a pénzt a Csokonai és Bocskai emlékműre. Úgy tartották számon, hogy mindig tollat ragad, mihelyt érdemtelen vád éri Debrecenre, vagy felbukkan valami tisztázni való probléma, helyre illesztendő érték. Évtizedeken át irányította Debrecen irodalmi életét, de nem maradt „helyi nagyság”. Országos nyilvánosság előtt hadakozott nyelvünk tisztaságáért, az iskolaügy fejlesztéséért, az irodalom jobb megbecsüléséért, az emberhez méltóbb jövőért. Jogos a kérdés, hogy miért vonzódott Debrecenhez, amikor mindenki Pestre ment? Tudjuk, hogy Debrecen közönye Oláh Gábort is kifulladásztotta.

Kardos Albert 1896-ban a „nagy Beöthyben” így írt: *„Van itt valami zárkózott büszkeség – némi szerénységbe burkolt elbizakodottság, mely mindenütt inkább helyénvaló, csak a tudománynak és a költészetnek folytonos érintkezést parancsoló köztársaságában nem. E jellemvonással együtt jár a bizalmatlanság, az az arisztokrata csekélylés, mellyel a debreceni szellem lenézi az újságokat, folyóiratokat úgy, hogy még a nevé sem szívesen látja bennük megfordulni”*. Ezen akart ő változtatni, s hogy mennyire sikerült neki, arról egy anekdota szól. 1927 őszén, a Darabos utcai emléktábla-avatás után, az Ady Társaság tagjai átmentek az „Angol Királynő”-be. Juhász Gyula, Babits Mihály, Szabó Lőrinc volt a vendég, a házigazda pedig Ady Lajos. Babits fiatal felesége azt kérte, hogy mutassanak be egy bennszülöttet a híres civisek közül. Ady Lajos rámutatott a derűs piros orcájú, ősz bajuszú Kardos Albertre: „Cívist akar látni? Itt van.” Hahota támadt. Akkor még rangot jelentett a „cívist”. Márpedig ahogy is született Kardos Albert a Basa-halmán belül, amit a cívist lét feltételének tartottak. Nem is kálvinista volt, hanem zsidó. Amíg azonban zengett a kacaj, Kardos Albert jogos öntudattal nevezhetett velük. Élete és munkássága alapján nála senki jobban nem érdemelte volna ki, hogy Csokonai városában hiteles polgárnak tekintsék.

1921 szeptemberében – a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 7101/1921. számú rendeletével – megnyílt a zsidó gimnázium. Az engedélyezés értelmében az intézet évente egy-egy osztállyal növekedhet, s az 1928–1929-es iskolaévben válik teljessé. Az iskola 1925-ig a helyi hitközség többi iskolájában kapott elhelyezést, míg végre 1925. január 4-én használatba vette a reálgimnázium épületét. Az első évtizedben a tanulók száma folyamatosan nőtt, az 1921/22-i iskolai év 53 tanulójától (ekkor még csak az I. osztály indult meg), az 1930/31-i tanév 412 tanulójáig (ekkor már 8 osztályban). Ezt a növekedést nemcsak az okozta, hogy évről évre egy osztállyal bővült az iskola, hanem az egyes osztályok maguk is gyarapodtak. A debreceni katolikus gimnázium, amelynek tanuló felérésében zsidók voltak, bezárta párhuzamos osztályait, és a megmaradt osztályokba katolikusokat vett fel. A második évtizedben előbb megállt a növekedés, majd csökkenés következett be. Az 1931/32-i tanévben 397 tanuló látogatta az iskolát, az 1942/43-iban 376. Az apadást nem magyarázzák pusztán a száraz statisztikai adatok. Nemcsak a születések száma csökkent, hanem fogytán volt a zsidó szülők reménye, hogy a gyermekek gyakorlati hasznát láthatják középiskolai tanulmányaiknak. Az eleinte ideiglenes helyiségekben működő gimnázium főépülete egyébként már Kardos igazgató idejében elkészült, amihez a második igazgató, Vág Sándor idején csatlakozott az intézet tornaterme, természettudományi előadóterme, a rajzterem és a műhelyterem is.

Szükségből született a debreceni zsidó gimnázium, de a szükségben is ott volt a segítség. Debrecenben volt az ország egyetlen olyan állami középiskola, amelynek zsidó volt az igazgatója. A debreceni állami reálgimnázium éléről fegyelmivel, majd kényszernyug-

díjjal távozott Kardos Albertben a debreceni zsidóság régtől fogva a maga szellemi állásfoglalásának megtestesítőjét látta. A magyar művelődés ügyének olyan elsőrangú munkását, aki zsidó hűségét nemcsak azzal bizonyította, hogy vallását nem változtatta meg, hanem a zsidó közéletben, a zsidó nevelés ügyében állandó alkotómunkát végzett. Állami tanár léte – átmenetileg – igazgatója volt a hitközség elemi iskolájának, igazgatta és megszervezte a debreceni izraelita polgári leányiskolát. Egy ideig tanulmányi felügyelője volt mindkét iskolának, s ezért természetes, hogy a gimnázium igazgatására is őt kérték fel. Kardos Albert az elvárásoknak meg is felelt, mivel a gimnáziumot elvezette az első érettségi vizsgálatig, amellyel a gimnázium (1924–1935-ig reálgimnázium) a teljes jogú magyar gimnáziumok sorába lépett. 1929-ben, az első évfolyam érettségi vizsgáját követően végleg nyugdíjba vonult, bár két évig egy osztályban még vállalta magyar irodalomtörténeti órák megtartását. Búcsúbeszédében az alábbiakat mondta: „*A debreceni statusquo hitközség a zsidó tradíciók nyomán haladva megteremtette az Isten háza mellé a nevelés templomát, mely ha külsejében nem is ékes, ha nincsenek is márványból faragott tornyai, aranyozott falainál ékesebb a szellem, ami irányítja. Oltárán kettős láng világít: a magyar hazafiságnak és a hithű zsidóságnak örök lángja...*” Felfogását igazolhatják a gimnázium egyik irodalmi délutánján tartott előadásai is. Egyikük a „Gyulai Pál és a zsidóság” címet viselte. (Megjelent a Debrecen folyóirat 1926. január 23-i számának mellékleteként.)

Kardos Albert egyéniségét sajátos harmónia teszi vonzóvá, amelynek három összetevője van: konzervativizmusa, józansága és belső derűje. Mind a három tulajdonság kiütözik egész életén, élete egész művén. Konzervativizmusa a legjobb értelemben vett hagyománytisztelet, és semmiképpen sem „maradiság”. Sok kortársával ellentétben Gyulai Pál klasszikus ízlésében nevelkedett, némileg még Deák-pártiságban is. Második vonása a józanság. Irodalmi véleménynyilvánításban, ítéleteiben mindig mértéktartó. A stílus világosságát, a szerkezet áttekinthetőségét, a nyelv higgadt tisztaságát becsüli. Harmóniájának harmadik összetevője a belső derű. Belsőket kell mondani, nehogy valaki köznapi, felszínes vidámságot értsen a szón. Kardos Albert tettein és írásain a belső, lelki-szellemi derű enyhe fénye ragyog. A derűs írók, az optimista lelkek közelebb állnak hozzá, mint a komoran tépelődő pesszimisták, az egészségesek közelebb, mint a betegek. Inkább azokhoz tartozott, akik „minden lakodalmon otthonosak s szívből örülnek az örvendőkkkel”. A Csokonai Körben az ártatlan, csókos, boros, pipás diákot népszerűsítette, nem a jakobinus Párizs magasztalóját. Talán ez volt az oka, hogy később megvált a kör főtitkárságától. Az általa irányított Csokonai Kör volt az, amely 1908-ban meghívta Debrecenbe Ady Endrét, s ő beszélt rá Géresi Kálmánt, hogy vezesse be a „Nyugat” bemutatkozó felolvasását, melyen Móricz Zsigmond és Tóth Árpád is szerepelt.

1927-ben a Zsidó Gimnázium és Debrecen városa közösen ünnepelte 40 éves tanári jubileumát. Helyszíne a Kollégium díszterme volt, amelyet megtöltöttek tisztelői, barátai, oly annyira, hogy többen a folyosóra szorultak. Karai Sándor kollégiumi igazgató mondott megnyitó beszédet, amit Csobán Endre városi főlevéltáros – a Csokonai Kör akkori főtitkára – ünnepi beszéde követett. Ennek végén átadták a jubileumra készült emlékkönyvet, amelyben barátainak, tisztelőinek, tanítványainak, nyelvészeknek, pedagógusoknak és irodalomtudósoknak (Ady Endre, Benedek Marcel, Csobán Endre, Horvay Róbert, Kardos László, Kunos Ignác, Oláh Gábor, Pap Károly, Lengyel Miklós, Balassa József, Rubinyi Mózes, Térey Sándor, Tóth Árpád) a munkái szerepeltek.

Az ünnepség végén Vág Sándor a zsidó gimnázium tanára mondta el Oláh Gábor ez alkalomra írt költeményét: „Egy tanár jubileumára”. Befejezésül ennek egy versszakát idézzük.

„Ki egy hazátalanná vált, hatalmas  
Világfaj hozzánk sodrott sarjaképen  
Átteremtődve fürdeted meg lelked  
Legszebb magyar reményünk tengerében,  
Hogy itt egy szebb jövőre erjedő nép  
Lázong, viharzik, áldoz, tűr, teremt  
S múltjával dönthetetlen oszlopokként  
Emeli boltos várát, a Jelent:  
Légy üdvöz! S bár szavak virágja fonja  
A koszorút megfáradt homlokodra,  
Hidd el, hogy tisztább és tavaszibb kedvvel  
Nem koszorúztak férfi érdemet fel.”

#### *Felhasznált irodalom*

KARDOS ALBERT: Középkoláink és a magyar Alföld. Szentés 1890. Sima Ferenc nyomdája.

KARDOS ALBERT: Debrecen tanügye. Debrecen 1892.

KARDOS ALBERT: A mi harminc éves találkozásunk (Emlékjegyzetek) Debrecen, 1910.

KARDOS ALBERT: Szabad egyetem Debrecenben. Debreczeni Szemle II évf. 7. szám. 1913. február 16.

Kardos Albert ünneplése a református Kollégiumban. Független Újság 1927. június 26.

KARDOS ALBERT: Oláh Gábor és a Csokonai Kör. Db 1943. Klny. a Debreceni Képes Kalendáriumból.

NAGY JÁNOS: Kardos Albert nyelvművelő, stilisztikai munkássága. Magyar Nyelvőr 1961.

HALMOS-HARCSA EDIT: Dr. Kardos Albert élete. Szakdolgozat 1912. (Kézirat)